

CETAȚILE DACICE DIN MOLDOVA ȘI CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI DACIC

de NICOLAE GOSTAR

Printre importante descoperiri din ultima vreme, privitor la istoria dacilor la răsărit de Carpați, se consideră a fi și cetatea dacică de pe înălțimea Bitca Doamnei de la Piatra Neamț¹. Așa cum s-a mai spus și în alte ocazii, cetatea de pe Bitca Doamnei, întocmai ca cetățile din Transilvania, prezintă toate caracteristicile unei adevărate cetăți dacice. Și această cetate se găsește pe o înălțime cu pante abrupte, apărată de ziduri de piatră și un turn de piatră, cu două sanctuare din tamburi de piatră, cu o palisadă exterioară, iar în interior cu locuințe pe temelie de piatră pe care se înalță pereții de birne și lut².

Tot la Piatra Neamț, pe înălțimea Cozla, a existat, de asemenea, o cetate dacică, prezentând aceleași caracteristici și unde, după informații mai vechi, s-au aflat urmele unui zid de piatră³. Săpăturile mai noi au arătat și aici existența aceluiași tipuri de locuințe⁴.

O ultimă așezare, care prin poziția ei poate fi considerată ca fiind o cetățuie dacică, este cea de pe înălțimea Titelca de la Tisești — Tîrgu Ocna (jud. Bacău). Cetățuia se găsește pe una din înălțimile cele mai dominante de pe valea Troțușului și în mod categoric că a îndeplinit rolul de punct de sprijin și de apărare⁵. Cercetările limitându-se numai la câteva secțiuni, nu s-a putut afla dacă cetățuia a fost sau nu fortificată cu zid de piatră⁶.

Toate aceste locuri întărite, care își merită pe drept cuvânt numele de cetăți sau cetățuie dacice, se găsesc în regiunile de munte (ca și în cazul celor din Transilvania), mai corect spus în regiunile subcarpatice ale Moldovei. Este posibil să mai fi

¹ H. Daicoviciu, *Acta Mus. Nap.*, V, 1968, p. 53 și urm.

² N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, București, 1969, p. 9 și urm.

³ *Ibidem*, p. 25.

⁴ A. Nițu, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *Materiale*, VI, 1959, p. 361 și urm.

⁵ A. Nițu, M. Zamoșteanu, *Materiale*, VI, 1959, p. 375 și urm.

⁶ N. Gostar, *op. cit.*, p. 28.

existat și alte asemenea așezări dacice fortificate în văile Carpaților orientali, pe care, poate, cercetările viitoare să le facă cunoscute.

Aceste trei cetăți sau cetățui datează din vremea celei mai înfloritoare perioade din istoria politică și culturală a dacilor, iar începuturile nu pot fi mai vechi de sfîrșitul sec. II î.e.n. Din analiza materialului arheologic cetățile dacice din Moldova nu depășesc însă cu mult anii sec. I e.n., ceea ce, ne-a dus la concluzia, că sfîrșitul lor, ca și a celor din Transilvania, este în legătură cu războaiele dacice purtate de împăratul Traian (anii 101—102 și 105—106)⁷, care au dus la supunerea întregului neam dacic de sub stăpînirea regelui Decebal.

În paginile ce urmează vom încerca să aducem în discuție cîteva scene de pe Coloana lui Traian, care prezintă toate șansele de a fi localizate la răsărit de Carpați. În ce privește gradul la nivelul căruia se reflectă sau nu realitatea celor înfățișate în scenele Coloanei, părerile sînt dintre cele mai variate⁸; cu toate acestea însă, un singur lucru nu i se poate reproșa artistului: succesiunea cronologică a evenimentelor, așa încît putem avea toată certitudinea că scenele, în care ni se prezintă episoadele mai importante petrecute în decursul celor două războaie, au fost aranjate și grupate în ordinea în care ele au avut loc⁹.

Scenele, care ne interesează aici, sînt cele de sub nr. CL, CLI, CLII, CLIII¹⁰. În scena CL (fig. 1 înspre stînga și fig. 2) artistul, fără a-l preocupa detaliul, a încercat să prezinte o așezare întărită, cu o poartă (turn ?) din birne așezate orizontal iar înăuntru așezării, bustul a doi bărbați neînarmați, cu pieptul gol, unul avînd capul acoperit. Înspre stînga porții se vede un prizonier dac, *pileatus*, însoțit de patru soldați romani din trupele auxiliare, iar înspre dreapta porții, doi prizonieri daci, *comati*, transportați de alți patru soldați auxiliari. Episodul are loc într-o regiune muntoasă și aceasta se vede după forma accidentată a terenului, copacii și trei animale sălbatice : un bour, un mistreț și un cerb. În partea stîngă a scenei se vede un rîu învolburat, cu curs repede, coborînd din munte. În mijloc, de după culmea muntelui, apare bustul unei figuri feminine într-un cadru drapat cu vîl.

W. Froehner explica această scenă în sensul că cei capturați sînt prizonieri barbari, iar în partea de mijloc s-ar găsi doi captivi, în curtea unei case dacice,

⁷ *Ibidem*, p. 37 și urm.

⁸ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, București, 1966, p. 14 și urm.; H. Daicoviciu, *Dacii*², 1968, p. 240 și urm., unde se expun părerile arheologilor, istoricilor și exegeților Coloanei lui Traian (C. Cichorius, S. Reinach, G. A. T. Davies, K. Lehmann-Hartleben, E. Strong, I. A. Richmond, R. Paribeni, C. Patsch și alții). Concluzia celor doi învățați români este că, în stadiul actual al cunoștințelor, valoarea istorică a reliefurilor este relativ redusă, ca și valoarea topografică a scenelor. Privitor la schematismul și realismul monumentelor de pe Coloană este important a se vedea studiul lui M. Turcan-Déléani, *Mélanges d'archéologie et d'histoire. Ecole française de Rome*, LXX, 1958, p. 149 și urm.

⁹ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 19; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 248.

¹⁰ Numerotarea scenelor s-a făcut după C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule. Tafelb.*, Berlin, 1896, 1900. Figurile 2 și 3 din lucrarea noastră au fost reproduse după desenele lui Pietro Santi Bartoli, din anul 1667, publicate de E. A. P. Dzur, *Die Traianssäule*, Haga, 1941, care, deși nu sînt exacte, totuși sînt mai clare în redarea amănuntelor decît planșele lui C. Cichorius.

despuiați de îmbrăcămintea lor. Figura, ce apare de după culmea muntelui, este divinitatea Noptii¹¹. C. Cichorius, urmat de alții, explica scena ca fiind un transport de prizonieri daci, care sînt coboriți din munte. Ei vin de la nord, după cum ar dovedi divinitatea *Selene*, care, în această scenă, simbolizează regiunile nordice, iar cei doi barbari din interiorul așezării, prin faptul că sînt pe jumătate goi, denotă că sînt germani și chiar se specifică cum că ar fi din neamul bastarnilor, populație de la nord de Dacia¹².

În scena CLI se vede o luptă între daci și romani (fig. 1 înspre dreapta și fig. 3). Sînt prezentați cinci soldați romani din trupele auxiliare, luptînd împotriva unui grup tot de cinci daci, care sînt în poziție de apărare. Un dac poartă o sabie curbă și scurtă, ceilalți luptă, probabil, cu lăncile (care nu se văd) și se apără cu scuturi mari ovale; un dac a căzut într-un genunchi, lovit fiind de lancea sau sulia unui roman. Dacii au îmbrăcămintea lor caracteristică, așa cum apare în toate scenele de pe Coloană, cu o singură deosebire: cei doi nobili, care conduc lupta, în loc de *pileus* (adică boneta în formă de căciulă, așa cum se vede în toate scenele) poartă un coif în formă de trunchi de con. Coiful probabil că era din metal, întărit cu benzi tot de metal și prins sub bărbie cu o bandă de metal sau curelușă de piele. Lupta se dă în preajma unei cetăți ce se găsește pe o înălțime. Ca element de fortificație se vede o parte din palisada de birne înfipite în pămînt una lîngă alta. Pentru a trece dincolo de palisadă se pătrundea printr-o poartă înaltă de lemn cu acoperiș în pantă dublă. Înspre dreapta porții se vede un turn înalt cu pereții exteriori, probabil, din bucăți de scîndură, în care se văd capete de birne sau, mai curînd, capetele țintelor (piroanelor) de fier. În turn se pătrundea printr-o ușă înaltă, deasupra avînd o fereastră mare pătrată și un acoperiș în formă de trapez. Spre dreapta turnului de lemn se vede un turn de piatră cu o ușă înaltă și cu acoperiș în pantă dublă. Între turnul de lemn și cel de piatră se vede o parte dintr-un zid de piatră. Spre dreapta turnului de piatră se văd două locuințe înalte cu pereții exteriori din birne sau scînduri așezate orizontal și în care se observă capetele țintelor de fier. Ambele locuințe au câte o fereastră în partea de sus, iar la una se vede o ușă înaltă; acoperișurile par să fi fost într-o singură pantă. Ultimul element, în partea stîngă a locuințelor, este un fragment de palisadă, în felul celei din stînga scenei. Tot în partea stîngă se vede un rîu coborînd din munte, care apare și în dreapta scenei CL.

W. Froehner interpretează această scenă prin „renfords par les Sarmates, que l'on reconnaît à leurs bonnets coniques et sur le territoire desquels ils se sont réfugiés, les Daces livrent un dernier combat aux Romains. Dans le fond, une ville barbare, située sur les bords d'un torrent”¹³. C. Cichorius, după lungi explicații, arată că în această ultimă ciocnire dintre romani și barbari, cei purtători de coif nu sînt daci ci sarmații iazygi din Cimpia Tisei, la care găsiseră adăpost dacii fugari. Lupta din scena respectivă ar fi avut loc atunci prin partea de apus a Daciei, deci undeva prin

¹¹ W. Froehner, *La Colonne Trajane. Texte*, Paris, 1872, p. 23.

¹² C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule. Dritter Textband*, Berlin, 1900, p. 378 și urm.; C. Moisil, *Istoria românilor înălțată în proiecțiuni luminoase. II Luptele dacilor cu romanii în vremea regelui Decebal și a împăratului Traian*, București, 1915, p. 72—73; R. Paribeni, *Optimus Princeps. Saggio sulla storia e sui tempi dell'imperatore Traiano*, Messina, 1926, p. 308; E. A. P. Dzur, *op. cit.*, p. 241.

¹³ W. Froehner, *op. cit.*, p. 24.

cîmpia dintre Dunăre și Tisa sau în actualul teritoriu al Crișanei¹⁴. Deși această explicație a fost în general acceptată¹⁵, E. Petersen a demonstrat că luptătorii purtători de coif nu pot fi iazygi, căci aceștia în timpul războaielor dacice nu se găseau

Fig. 1.

în raporturi de dușmănie față de romani, ci dimpotrivă erau aliații romanilor și aveau motive să fie dușmanii dacilor¹⁶. O soluție cu totul originală a încercat C. Patsch, care, plecînd de la cunoscuta sa teză că sciții agatirși amintiți de Herodot, IV, 48, s-au menținut în Dacia pînă tîrziu, barbarii purtători de coif, acesta fiind de tip răsăritean (iranian), ar fi acești agatirși și care, deși dacizați, mai păstrează

¹⁴ C. Cichorius, *op. cit.*, p. 383 și urm.

¹⁵ C. Moisil, *ibidem*; R. Paribeni, *ibidem*; E. A. P. Dzur, *ibidem*.

¹⁶ E. Petersen, *Trajans dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt. II. Der zweite Krieg*, Leipzig, 1903 p. 122. „Cichorius hat ganz recht: die zwei Kappenträger sind keine dakischen Pileati, sonder ein anderes Volk“, dar mai observă că „ihre Bestimmung als Jazygen ist jedoch weniger gelungen“, iar toate celelalte elemente din scena CLI sînt dacice. Cu alte argumente respinge apartenența iazygă și C. Patsch, *Der Kampf um den Donaauraum unter Domitian und Trajan. Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V/2*, Viena-Leipzig, 1937, p. 122.

coiful ce denotă vechea lor origine¹⁷. După C. Daicoviciu și H. Daicoviciu scena de mai sus nu poate fi localizată¹⁸ și nici nu se insistă asupra celor propuse de W. Froehner, C. Cichorius și C. Patsch.

După W. Froehner și C. Cichorius, cele două scene, CL și CLI, discutate mai sus, nu ar avea nici o legătură între ele și deci ar fi vorba de două evenimente deosebite și care s-au petrecut în locuri deosebite. Desigur că nu este ușor de a identifica cu bastarnii cei doi barbari, goi până la brîu, din scena CL, căci, tot atît de bine, ei pot fi și alți germani și, mai ales, că pînă în prezent nu se cunoaște nici o reprezentare sculpturală antică a neamului germanic al bastarnilor. Barbari germani, în calitate de aliați ai dacilor, nu mai apar în alte scene ale Coloanei¹⁹, în schimb ei sînt bine reprezentați pe metopele și reliefurile monumentului trofeu de la Adamclisi și care au fost identificați de unii cercetători cu bastarnii²⁰. Pe de altă parte, este puțin probabil ca bastarnii să fi rămas pasivi și să nu-i fi interesat în nici o măsură războaiele dacice, cunoscut fiind spiritul războinic și prădalnic al acestora. În consecință nu se pot exclude bastarnii, dar în acest caz episodul din scena CL mai curînd a avut loc pe teritoriul din răsăritul Daciei (decît în nord), unde dacii se aflau într-un contact mai direct cu acest neam al bastarnilor și care cu ani înainte ei fuseseră stăpîni în Moldova, mai ales la răsărit de Siret. Pentru partea de nord a Daciei ar pleda figura divinității *Selene*. Ne întrebăm însă, dacă această figură reprezintă într-adevăr *Selene* sau, dacă nu cumva, o altă divinitate din mitologia greco-romană. Ar fi de văzut deci, dacă figura nu-și poate găsi și o altă identificare, anume *Eos-Aurora*²¹ și atunci scena CL s-ar putea interpreta ca fiind un eveniment ce ar fi avut loc nu în nordul ci în răsăritul Daciei. Dar oricare ar fi explicația, scena CL nu exclude nici localizarea evenimentului în nordul Daciei, adică, am zice, prin Maramureș, dar nici ipoteza unei localizări în părțile orientale ale Daciei de sub stăpînirea regelui Decebal.

¹⁷ C. Patsch, *op. cit.*, p. 123 și urm., acțiunea s-ar petrece în răsăritul Transilvaniei, în bazinul Ciucului și pe cursul superior al Oltului. Identificarea cu agatirșii a fost acceptată numai de I. T. Kruglikova, *Dakia v epohu rimskoi okkupații*, Moscova, 1955, p. 38.

¹⁸ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 34, „localizarea acestor acțiuni e, firește, iluzorie”.

¹⁹ R. Vulpe, *Studii Clasice*, V, 1963, p. 235, pare să identifice printre dacii din scena XXXVIII, segmentul 97, în primul război dacic, și un german.

²⁰ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 122 și urm.; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 151–152. Apartenența numai la neamul dacic al tuturor barbarilor de pe reliefurile monumentului de la Adamclisi, susținută de F. B. Florescu, *Monumentul de la Adamklissi*², București, 1960, p. 625 și urm., a fost combătută în ultima vreme de I. I. Russu, *Studii Clasice*, V, 1963, p. 430 și urm.; K. Horedt, *Acta Mus. Nap.*, III, 1966, p. 423 și urm.; G. Bordenache, *SCIV*, 19, 1968, p. 699–702; cf. R. Vulpe, *Studii Clasice*, V, 1963, p. 223 și urm.; H. Daicoviciu, *Steaua*, XVII, 8, 1967, p. 74–75; I. A. Richmond, *Papers of the British School at Rome*, XXXV, 1967, p. 29–39; idem *SCIV*, 19, 1968, p. 3–29; R. Florescu, *Ghid arheologic al Dobrogei*, București, 1968, p. 59–60; R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei. II. Romanii la Dunărea de Jos*, 1968, p. 105 și urm.

²¹ A. Rapp, *Roschers Lexikon*, I, 1252 și urm.; Escher, *RE*, V, 2657 și urm. A se vedea și rezervele lui E. Petersen, *op. cit.*, p. 121, cu privire la zeitatea *Nyx* din scena CL.

Pentru explicațiile care s-au dat în interpretarea scenei CLI din partea lui W. Froehner, C. Cichorius și C. Patsch, în aceeași măsură se pot aduce mai multe observații, prin care se neagă în bună parte concluziile celor trei învățați. Din scena CLI se poate deduce că lupta între trupele auxiliare romane și daci se dă pentru cucerirea unei *cetăți dacice*, pentru că pe Coloană vedem prezentate, în mod schematic, aproape toate elementele unei asemenea cetăți²². Dar cine sînt apărătorii cetății? Dacii, sarmații (adică roxolanii) împreună cu dacia, iazygii împreună cu dacia sau agatirși dacizați? În ce privește sarmații roxolani ei într-adevăr apar pe Coloană în scenele XXXI și XXXVII, ca aliați ai lui Decebal, dar numai în primul război (anii 101—102), întotdeauna călări, sînt *cataphractarii*, luptă cu arcul, nu au scut²³, iar coiful lor este deosebit de felul cum apare în scena CLI. În identificarea luptătorilor cu coif cu iazygii, trebuie să se țină seama de critica lui E. Petersen, prin care, în urma analizei izvoarelor scrise, aceștia sînt în mod categoric excluși²⁴. Despre o eventuală apartenență a acestora la urmașii agatirșilor de neam scitic, este cu ațit mai puțin probabil, iar argumentele lui C. Patsch nu-și găsesc o justificare în izvoarele pe care el le citează²⁵.

În scena C, cea a ambasadurilor (a soliilor), apar mai multe neamuri, care, la începutul celui de-al doilea război dacic, se prezintă la *Drobeta* pentru a trata cu împăratul Traian. După particularitățile vestimentare se pot deosebi reprezentanții a șase popoare, fiecare în grupuri de două sau trei persoane²⁶. Primii trei bărbați din fața lui Traian, cu pieptul gol, sînt de neam germanic, identificați ca fiind bastarni. Alături de aceștia este un grup de trei bărbați (doi *comati*), în atitudine de iertare, care, după costum, deși nu se vede în întregime, ar putea fi delegații unor daci (?) pe cale de a se supune. Tot aici se află alți doi bărbați, identificați cu reprezentanții orașelor pontice sau mai curînd cu o delegație venită din partea

²² De felul cum sînt prezentate cetățile dacice pe Coloană a se vedea observațiile juste exprimate de C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 18—19.

²³ C. Cichorius, *Erster Teilb.*, scenele XXXI și XXXVII; idem, *Zweiter Teilb.*, p. 146 și urm.; p. 179 și urm.; C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, pl. 18.

²⁴ E. Petersen, *op. cit.*, p. 122. Mai putem adăuga și lipsa, în părțile de apus ale Daciei, ale unor cetăți dacice cu ziduri de piatră, de felul celei din scena CLI. Numeroasele greșeli ale lui C. Cichorius, în explicarea mai multor scene de pe reliefurile Coloanei, își găsesc justificarea că la acea dată se știa foarte puțin despre cetățile dacice și, în general, despre istoria și cultura dacică în preajma războaielor de cucerire. Astfel, pe lângă acele multe localizări și identificări topografice greșite, C. Cichorius, și alții după el, confundă Sarmizegetusa dacică cu Sarmizegetusa romană.

²⁵ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 38, nota 2, C. Patsch „afirme... que les Agathyrses se seraient maintenus jusqu'au II-e siècle après J.-C. Les arguments qu'il apporte au sujet du nom Agathyrsus, rencontré chez les esclaves ou des affranchis ne sont guère convaincants". Problema a fost din nou dezbătută de A. Bodor, *Acta Antiqua Philippopolitana*, 1962, p. 47; idem, *Acta Mus. Nap.*, I, 1964, p. 153—156; cf. I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică cu privire specială la Transilvania*, București, 1969, p. 28. Este curioasă afirmația lui C. Patsch, *op. cit.*, p. 126, care, referindu-se la cetatea dacică din scena CLIII, spune, printre altele: „den reinen Siedlungstypus der Agathyrsen repräsentiert, der Ort CLIII... völlig undazisch", de unde concluzia, „die Agathyrsen standen also hier auf Seite des Decebalus".

²⁶ După W. Froehner, *op. cit.*, p. 20, „une députation des Sarmates ou des Gètes".

regatului bosporan. Urmează un grup de doi, ambii cu un fel de fes pe cap, din care unul nu are pe umeri decît o mantie și identificați tot cu un neam germanic. Grupa următoare, din trei persoane, cu haină lungă și largă, cu cojocel și cu mănuși, ar fi un popor nordic, pînă acum neidentificat. Ultimii, cei care țin caii de friu, cu o căciulă în formă de fes, cu îmbrăcăminte deosebită de cea a dacilor ca și de a celorlalți, unul purtînd o teacă cu sabie dreaptă și scurtă, au fost identificați cu sarmații iazygi²⁷. Dacă identificarea ambasadorilor, așa cum a făcut-o C. Cichorius

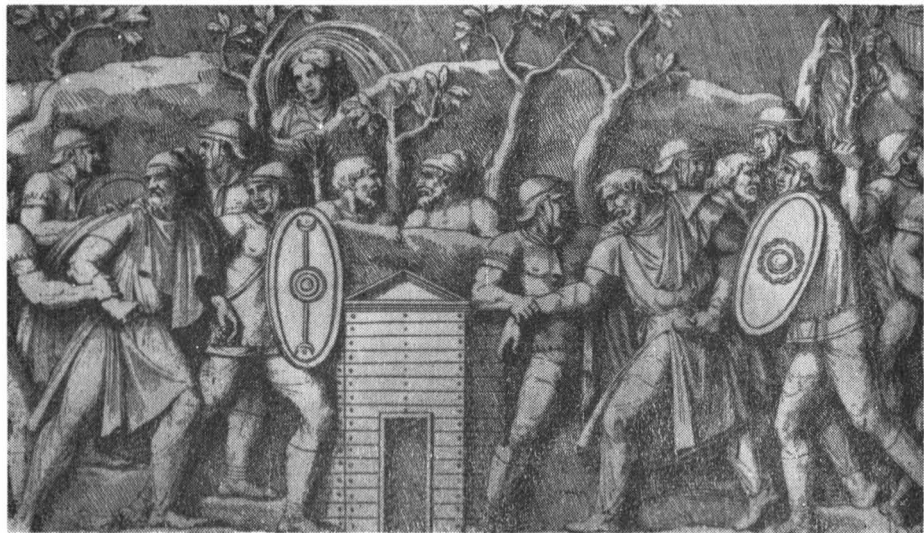

Fig. 2.

și pe care noi am rezumat-o mai sus, este exactă sau nu, în momentul de față este încă o chestiune la care nu se poate da un răspuns afirmativ sau negativ. Poate un nou studiu al acestei scene, bazat pe noi cercetări și eventual pe un nou material comparativ, va putea clarifica problema apartenenței etnice a acestor solii. Dar în cazul că am admite că scena C reprezintă printre alte solii și pe cea a bastarnilor și pe cea a iazygilor, atunci aceste două neamuri ar trebui excluse dintre aliații lui Decebal în cel de-al doilea război dacic. Un lucru este totuși sigur : printre reprezentanții celor șase neamuri nici unul nu prezintă o absolută identitate cu cei doi purtători de coif și deci, dacă am admite explicația lui C. Cichorius pentru scena ambasadorilor, atunci iazygii sînt excluși din scena CLI.

Cine pot fi deci cei doi barbari cu coif care conduc pe daci în luptă la poalele unei cetăți dacice ? Răspunsul nostru este că după îmbrăcăminte ei sînt daci, care prin nimic nu se deosebesc de îmbrăcămintea celorlalți daci de pe scenele

²⁷ C. Cichorius, *Dritter Textb.*, p. 142 și urm.; G. Moisil, *op. cit.*, p. 53; E. A. P. Dzur, *op. cit.*, p. 169.

Coloanei. Unul dintre aceștia luptă cu sabia curbă, arma cea mai caracteristică dacică. Față de *pileati* daci îi deosebește numai coiful pe care îl poartă în loc de *pileus*. Folosirea coifului în loc de *pileus* denotă că intenția artistului a fost de a figura doi conducători daci, care au împrumutat obiceiul unei aristocrații de alt neam, vecin bineînțeles, și care nu pot fi decât sarmații roxolani, deci vecinii dinspre răsărit ai dacilor. Este adevărat că acest tip de coif se deosebește de cel purtat de roxolani (scenele XXXI, XXXVII), aliații dacilor în primul război. În scena XXXI trei roxolani călări și *cataphractarii* au coifuri conice, cu calotă și cu bandă sau curelușă sub bărbie; în scena XXXVII, unde apar șase roxolani, numai la doi se vede bine că forma coifului este conică și cu calotă, la alți doi dimpotrivă se vede că un coif în formă de trunchi de con (asemănător coifurilor din scena CLI). Există totuși deosebiri de felul cum au fost confecționate cele două tipuri de coifuri; în scena XXXVII, indiferent dacă sînt cu sau fără calotă, benzile de întărire sînt aplicate de-a latul coifului, pe cînd în scena CLI sînt aplicate de-a lungul coifului. În schimb banda de metal sau curelușă de sub bărbie sînt elemente comune pentru coifurile ambelor scene. Portul bărbii în formă ascuțită, care se vede la un purtător de coif din scena CLI și care se aseamănă cu barba ascuțită pe care o poartă un singur roxolan din scena XXXVII. ne-ar putea duce la identificarea primului cu un reprezentant al roxolanilor. Dar daci cu o asemenea barbă mai apar și în alte scene ale Coloanei, deși în cazul scenei CLI n-ar putea fi exclusă o anumită modă venită din partea aristocrației roxolane. Concluzia deci poate fi, că cei doi conducători ai luptei din scena CLI sînt daci, care își păstrează portul lor dacic și luptă cu arma dacică (sabia curbă), dar, care, datorită contactului cu vecinii roxolani, schimbă acel *pileus* tradițional cu coiful de metal (poate din metal prețios sau numai benzile din metal prețios) și tot o modă roxolană ar putea fi tipul bărbii. Deși coiful purtat de cei doi conducători daci nu este tipic roxolan (cel puțin așa cum reiese din scenele Coloanei)²⁸, totuși o asemenea preferință denotă

²⁸ C. Cichorius, *Erster Tafelb.*, în pl. II și III (reliefulurile de la baza Coloanei) și în scena LXXVIII, unde se văd două trofeuri (cu acestea se încheie primul război dacic) și care sînt împodobite, printre altele arme, și cu coifuri în formă de calotă alungită și frumos ornamentate. Aceste coifuri se deosebesc prea puțin de felul cum sînt lucrate coifurile sarmatice din scenele XXXI și XXXVII, (cf. K. Lehmann-Hartleben, *Die Antike*, I, p. 327, pl. 36), dar nu prezintă nici o asemănare cu coifurile din scena CLI. Ne întrebăm dacă dacii, deși pe reliefulurile Coloanei nu poartă coifuri cu calotă, nu au avut totuși coifuri de paradă, pe care să nu le fi purtat în timpul luptelor. S-ar putea însă ca aceste reprezentări de coifuri din pl. II și III și scena LXXVIII, să nu fie altceva decît o pură fantezie a artistului și deci un simplu ornament decorativ. Este necesar să atragem atenția, că pînă în prezent, pe întregul teritoriu dacic nu s-a găsit nici un obiect de metal, care ar putea fi identificat cu vreun fragment de coif de felul celor de pe reliefulurile Coloanei; cf. V. Părvan, *op. cit.*, p. 519. Coiful de aur de la Poiana-Cotofenești (jud. Prahova), pe care A. Alföldi, *Bericht über den VI. internationalen Kongress für Archäologie Berlin 21.—26. August 1939*, Berlin, 1940, p. 537, îl atribuie roxolanilor de pe reliefulurile Coloanei (după nota lui N. Fettich, *Acta Archaeologica*, I, 1930, p. 249 și urm.) datează de fapt dintr-o epocă mult mai veche, sec. IV î.e.n. sau chiar V—IV î.e.n.; cf. VI. Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, București, 1968, p. 55—56, fig. 34; R. Florescu, *Arta dacilor*, București, 1968, p. 31—32, fig. 2 și 3.

un anumit contact, poate chiar înrudiri, încuscriri, între aristocrația celor două neamuri vecine.

Nu este însă mai puțin adevărat, că în alte privințe influența sarmaților roxolani asupra dacilor răsăriteni în sec. I e.n. nu este îndeajuns de bine dovedită. Totuși, produsele sarmatice au putut pătrunde în mediul dacic ; o dovadă sigură îl constituie cazanul de bronz descoperit în așezarea dacică de la Piatra Șoimului (înainte Calu, în jud. Neamț), din sec. I î.e.n.—I e.n.²⁹, care nu se află departe de

Fig. 3.

cetățile dacice de la Piatra Neamț. N-ar fi imposibil ca obiecte de import sarmatic să se fi aflat și în așezările civile dacice de la Poiana (jud. Galați) și Bradu (jud. Bacău) de pe valea Siretului.

Dar interpretând în felul acesta apartenența etnică a barbarilor din scena CLI, cetatea dacică, ce apare aici, este una din cetățile dacice de la răsărit de Carpați. Bineînțeles că nu avem pretenția de a identifica această cetate cu o anumită cetate din Moldova ; singura cetate, de pe reliefurile Coloanei, care a putut fi recunoscută, și deci identificată, este numai *Sarmizegetusa*, cetatea de scaun a regelui dac³⁰. Prin această singură scenă, de care ne-am ocupat mai sus, artistul probabil că intenționa să ne sugereze supunerea dacilor și cucerirea tuturor cetăților dacice din depresiunile Carpaților orientali. Acțiunea romană, așa cum se reflectă în scena CLI, este de localizat atunci mai curînd în răsăritul Daciei decît în apusul Daciei sau Cîmpia

²⁹ R. Vulpe, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 59—63. Adăugăm aici observația că materialul ceramic dacic, descoperit la Piatra Șoimului, poate fi datat numai în sec. I î.e.n.—I e.n. și acestui nivel îi aparține și cazanul de bronz ; A. Nițu, *Materiale*, I, 1953, p. 11.

³⁰ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 33, fig. 36—38, 49—61.

Tisei, unde, pînă în prezent, încă nu se cunosc cetăți dacice de felul celei ce apare pe reliefurile Coloanei. Pătrunderea unităților romane pînă pe cursul Bistriței este dovedită și de un *castellum* de pămînt, pe înălțimea Troian, în fața cetății dacice de pe Bitca Doamnei³¹.

Ne întrebăm acum, cînd s-a petrecut evenimentul consemnat în scena CLI? Din succesiunea scenelor, luptele din Moldova au avut loc în cel de-al doilea război dacic și anume spre sfîrșitul războiului, căci iată care este ordinea evenimentelor sculptate pe Coloană :

- scena CXLV, sinuciderea lui Decebal,
- scena CXLVI, capturarea a doi tineri daci, probabil urmașii lui Decebal,
- scena CXLVII, capul lui Decebal este adus într-un castru și prezentat soldaților,
- scena CXLVIII, luptă în munți care se termină cu capturarea mai multor daci,
- scena CXLIX, capturarea unui dac într-o regiune de munte,
- scenele CL și CLI (descrise mai sus).

Dacă artistul a respectat în mod riguros cronologia desfășurării evenimentelor mai importante, atunci lupta din scena CLI a avut loc la puțin timp după moartea lui Decebal. Dar dacă anumite evenimente au avut loc concomitent, atunci nu mai putem fi siguri că toate scenele se desfășoară în mod cronologic. Oricum, acțiunea romană în Moldova a avut loc sau la puțin timp după moartea lui Decebal sau, poate, cam tot în aceeași vreme cu dramaticul sfîrșit al regelui dac, însă nu după 11 august 106, cînd războiul era de pe acum încheiat³² și se pare că liniștea domnea peste întregul stat al dacilor.

Mai amintim că în această scenă se înfățișează *ultima bătălie* între daci și romani și *ultima cetate dacică* pe care o mai cuceresc romanii. Acțiunea deci se petrece spre periferia țării dacice și în orice caz, în afara Transilvaniei.

Această scenă, asupra căreia am insistat atît de mult, după părerea noastră se leagă de scenele CLII și CLIII. În scena CLII se vede cum un soldat auxiliar roman duce un prizonier dac, *comatus*, și alți cinci soldați tot din trupele auxiliare sînt în căutarea sau urmărirea dușmanilor fugari. În scena următoare, CLIII, se văd trei soldați auxiliari care incendiază o cetate dacică cu ziduri de piatră și cu turn de piatră. Cetatea este pe jumătate distrusă, căci poarta de lemn nu mai există ci numai locul unde a fost poarta, iar din palisadă a rămas destul de puțin. Succesiunea este deci :

- scena CLI, lupta pentru cucerirea cetăților dacice din Moldova,
- scena CLII, urmărirea dacilor care au reușit să fugă și capturarea unora,
- scena CLIII, acțiunea de distrugere a cetăților dacice din Moldova.

După aceste trei scene mai urmează scenele CLIV și CLV, cu care artistul încheie povestirea în imagini a războaielor dacice³³. Concluzia este deci că ultimele

³¹ N. Gostar, *op. cit.*, p. 38.

³² C. Daicoviciu, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 333 și urm.; CIL, XVI, 160.

³³ Pentru noua și corecta interpretare ce s-a dat acestor două scene, și în special a ultimei scene, a se vedea observațiile și explicațiile lui H. Daicoviciu, *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 312 și urm.

rezistențe împotriva invadatorilor romani au fost cele ale dacilor de la răsărit de Carpați. Scena CL ar putea să ne sugereze ideea unei posibile alianțe a dacilor cu bastarnii (sau poate cu un alt neam germanic), dar participarea, sau contribuția lor, la cel de-al doilea război dacic nu a putut fi prea însemnată. Și în sfârșit, din succesiunea scenelor se poate deduce că cel de-al doilea război dacic se încheie de-abia odată cu cucărarea cetăților dacice și cu supunerea dacilor de la răsărit de Carpați.

LES CITADELLES DACES DE MOLDAVIE ET LA DEUXIÈME GUERRE DACIQUE

RÉSUMÉ

Parmi les découvertes importantes, des dernières années, concernant l'histoire des Daces de l'Est des Carpates, on considère aussi les citadelles daces de Piatra Neamț, sur les hauteurs de Bitca Doamnei et Cozla et de Tirgu Ocna — Tisești, sur la hauteur de Tilelca. Ces trois citadelles datent de la plus florissante période de l'histoire des Daces et leur disparition ne dépasse pas beaucoup les années du premier siècle de notre ère, ce qui nous fait aboutir à la conclusion qu'elles disparaissent, de même que celle de Transylvanie, à cause des guerres portées par l'empereur Trajan (les années 101—102 et 105—106).

Dans cet article, nous tacherons de discuter les scènes CL et CLI de la Colonne Trajane, qui nous présentent toutes les preuves pour être localisées à l'Est des Carpates. On voit dans la scène CL (fig. 1 et 2), d'une région montagneuse, un établissement dace fortifié, à l'intérieur duquel on trouve deux barbares, Germains d'après leur figure, et que C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule, Dritter Textband*, Berlin, 1900, p. 378 et suiv., identifie être des Bastarnes. Dans la même scène il y a des prisonniers daces menés par des soldats romains appartenant aux unités auxiliaires. D'après l'avis de Cichorius, cette action aurait pu se passer au Nord de la Dacie et on pourrait déduire cela, du fait que dans la scène respective est représentée la divinité Sélène. Mais dans le cas qu'on admet que les deux barbares demis-nus sont des Bastarnes, alors cet épisode serait localisé à l'Est plutôt qu'au Nord de la Dacie et il est question si cette divinité soit plutôt Eos-Aurore que Sélène.

Dans la scène CLI (fig. 1 et 3) on voit un combat au pied d'une citadelle dace, entre les Daces et les soldats romains des unités auxiliaires. Les Daces portent des vêtements caractéristiques, de même que dans toutes les scènes de la Colonne, ayant une seule différence: les deux Daces nobles, qui conduisent le combat, au lieu de pileus portent un casque qui a la forme d'un tronc de cône. D'après C. Cichorius, *op. cit.*, p. 383 et suiv., les deux casqués ne seraient pas des Daces mais des Sarmates Jazyges de la plaine de Tisa, chez qui des Daces réfugiés auraient trouvé un abri. Ainsi, le combat de la scène respective aurait eu lieu à l'Ouest de la Dacie, donc quelque part dans la plaine entre le Danube et la Tisa ou dans le territoire actuel de Crișana. Mais E. Petersen, *Trajans dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt. II. Der zweite Krieg*, Leipzig, 1903, p. 122, a démontré que les guerriers casqués ne pouvaient pas être des Sarmates Jazyges, car ceux-ci dans la deuxième guerre se trouvaient dans de mauvais rapports avec les Daces. C. Patsch, *Der Kampf um den Donauram unter Domitian und Trajan. Beiträge zur Völkerkunde vor Südosteuropa V/2*, Vienne-Leipzig, 1937, p. 122 et suiv., partant de sa thèse bien connue sur les Agathyrses de Transylvanie, croit que les barbares casqués sont des Agathyrses dacisés et que cette action aurait eu lieu à l'Est de la Transylvanie.

En examinant attentivement la scène CLI, nous observons que les deux barbares casqués d'après leur vêtements sont des Daces et qu'il n'y a aucune différence des autres Daces, qui se trouvent sur les reliefs de la Colonne. L'un d'eux combat d'une épée recourbée, arme daces la plus caractéristique. En comparaison des Daces piléates, c'est seulement le casque au lieu de *pileus* qui les fait distinguer. L'emploi du casque au lieu de *pileus*, nous montre que l'artiste avait l'intention de présenter deux chefs daces qui ont emprunté l'usage d'une aristocratie étrangère, voisine, bien entendu, et laquelle ne peut être que les Sarmates Roxolanes, donc les voisins de l'Est des Daces. L'usage de porter une barbe pointue, qu'on voit chez un casqué, et qui ressemble à la même barbe d'un guerrier roxolan de la scène XXXVII, aurait pu être aussi une preuve d'une certaine mode, transmise par l'aristocratie roxolane. Nous avons aussi une preuve archéologique en ce qui concerne la pénétration des certains produits sarmates dans la contrée de l'est de la Dacie; c'est un chaudron de bronze, trouvé dans l'établissement dace de Piatra Șoimului (antérieure Calu) du département Neamț (R. Vulpe, *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 59—63), qui n'est pas trop loin des citadelles daces de Piatra Neamț.

En interprétant de cette manière l'appartenance ethnique des barbares de la scène CLI, la citadelle dace, qui apparaît ici, est l'une des citadelle dace à l'Est des Carpates. C'est par cette scène que probablement l'artiste avait l'intention de suggérer la soumission des Daces et la conquête de toutes les citadelles daces qui se trouvent dans les dépressions des Carpates orientales.

De cette succession des scènes, les combats à l'Est de la Dacie, c'est-à-dire en Moldavie, ont eu lieu dans la deuxième guerre dace, à savoir vers la fin de la guerre. Il faut relever que dans cette scène est représenté le dernier combat entre les Daces et les Romains et la dernière citadelle dace que les Romains ont conquise. La conclusion est donc que les dernières actions de résistance contre les envahisseurs romains ont été celles des Daces de l'Est des Carpates. La scène CL pourrait nous suggérer l'idée d'une alliance partielle des Daces avec les Bastarnes (ou peut-être avec une autre population germanique) mais leur participation ou leur contribution à la deuxième guerre dace ne pouvait pas être trop importante. Et enfin, toujours de cette succession des scènes on peut conclure que la deuxième guerre dace finit en même temps que la soumission des Daces orientales et la conquête des citadelles daces de Moldavie.